

انتقاد از خود در دوران سازندگی

سازندگی بعد از انقلاب علاوه بر مسائل مادی نیاز شدید بوسائل روحی و معنوی دارد تا در مسیر حرکت بسوی آرمانهای اصیل انقلاب از توقف - انحراف و رسوبهای قشری جلوگیری کند. زیرا بدهی است که توده مردم در حال انقلاب، دچار یک نوع التهاب حاد و شور انقلابی و حالت عصیان بر طاغوت و اضطراب و عدم آرامش روحی بودند چنانکه این حالات، لازمه تحقق هر انقلابی است و در جای خود لازم می باشد و بعد از انقلاب نیز کم و بیش این حالات برای مدتی باقی است.

این حالات گرچه یک امر طبیعی است و موجب سرعت پیشرفت و زودن لکه های ننگ طاغوتی می باشد و لکن اگر کنترل نشود ایجاد ضایعات گوناگون اقتصادی و سیاسی و اجتماعی می کند و یک نوع بی انضباطی و حالت عدم مراعات مقررات انسانی و قانونی در سطوح مختلف بوجود می آورد و در اکثر انقلابهای موجود دنیا این ضایعات بسیار سنگین و هولناک بوده است مثل انقلاب اکتبر در شوروی و انقلاب کوبا.

لکن خوشبختانه در ایران چون انقلاب ریشه ایدئولوژی مشخصی دارد ضایعات اگرچه بصورت های مادی و بهم ریختن اقتصاد و صنعت نمایان شده است ولی چون آرامش روحی کم و بیش در اکثریت مردم ایران برقرار است ضایعات را با کمال شهامت و شجاعت و آگاهی کامل تحمل کرده و می کنند و روحیه خود را بناخته اند.

ولکن نکته مهم اینست که معلوم نیست که این آرامش برای مدت زیادی ادامه یابد بخصوص که عوامل ضدانقلاب از فرصت طلبان و عوامل رژیم سابق و عوامل امپریالیسم و غیر آنها با کمال جدیت برای ایجاد یأس از اصلاح امور جامعه ، فعالیت های پی گیری انجام می دهند .

پس باید برنامه ریزی دقیقی انجام گیرد و به ترمیم خرابی ها در تمام زمینه ها پرداخت . از جمله در زمینه روحی برای جلوگیری از انحراف و برای زودن رسوبات خودبینی و جاه طلبی و مطامع مادی باید بوسائل گوناگونی دست آوردهای انقلاب را حفظ کرد و جهت و مسیر واقعی انقلاب را همواره در نظر داشت از جمله این وسائل اساسی خودسازی - پاک سازی روح از طریق انتقاد از خود می باشد .

اسلام باین مسأله اهمیت فوق العاده داده ، آنرا تحت عنوان « محاسبه بانفس » مورد بررسی قرار داده ، آنرا از جهات مختلف و بصورت های گوناگون یادآوری کرده است و در حدود سی و سه روایت در این مورد ؛ در کتب معتبر حدیث وارد شده و جنبه های مختلف این مسأله را برای مسلمانها تشریح کرده است ، دفت در آنها و دسته بندی آنها یک سری از مسائل اساسی را در این زمینه بازگومی کند .

* * *

محاسبه بانفس ماهیت موعظه خودی را دارد و ناشی از همت انسان بوده ، از لوازم ایمانی هر شخصی به شمار می رود .

امام سجاد (ع) فرمود : « این آدم لاتزال بخیر ماکن واعظ من نفسک و ما کانت المحاسبه من، همک » (۱) : « فرزند آدم همواره مواجه با خیر است مادامی که واعظ نفس خود باشی و مادامی که با همت خود محاسبه بانفس را انجام می دهی » .

عمل با جزئی از خویش تجزیه و تحلیل هر انسان دانا و زیرکی است که بدین نحو با صلاح خود و در نتیجه جامعه می پردازد .
رسول اکرم (ص) فرمود: ای مسلمانان می خواهید شمارا به زیرکترین و هوشیارترین فرد خیر بدهم ؟

اصحاب گفتند : آری، فرمود : « زیرکترین شما کسی است که هر روز بحساب اعمال خود رسیدگی کند » (۲)

۱ - بحارج ۶۴/۷

۲ - قال رسول الله (ص) : « الا انبئکم باکیس الکیسین قال اکیس الکیسین

من حاسب نفسه » بحارج ۶۹ / ۷

بدیهی است که زیرکی و کیاست در رابطه مستقیم با نتیجه‌ای که از عمل خود می‌گیرد می‌باشد یعنی عملی که دارای سود و منفعت واقعی و موثر مادی و معنوی باشد، کننده آن آدم زيرك محسوب می‌گردد و هر چه منفعت بیشتر باشد عامل آن زرنك تر بشمار می‌آید.

امام رضا (ع) فرمود: « من حاسب نفسه ربح و من غفل عنها خسر »: (۳)

«کسی که بانفس خویش محاسبه کند سود برده است و کسیکه از آن غفلت کند دچار زیان گشته است.»

و اینکه سود و منفعت از نظر اسلام چیست بعداً مورد بررسی قرار می‌دهیم.

روشن است که رسیدگی بحساب خویش و پاک سازی روح يك نوع مجاهده است و فداکاری و صرف وقت و فشار و مقاومت لازم دارد.

از اینرو اسلام این نوع مجاهده را هم پایه مجاهده بادشمنان و مبارزه مسلحانه در میدان جنگ می‌داند و لذا در روایات «باب محاسبه نفس» می‌بینیم که اکثر آن خطاب به ابوذر قهرمان مبارزه با استبداد و سبیل مقاومت در مقابل شرك طاغوت و دشمنان حق و حقیقت می‌باشد زیرا او با اعمال و فداکاری‌ها و مبارزات خویش در حقیقت تجسم محاسبه بانفس و الگوی نتیجه مشخص این بازجویی از خود می‌باشد زیرا اجانبازی بدون خودسازی و خودسازی نیز بدون مواخذه خود و انتقاد از رفتار خود انسان و مخالفت با امیال نفسانی میسر نیست

امام صادق (ع) فرمود: جاهد هواك كما تجاهد عدوك « (ع) با امیال نفسانی خویش مبارزه کن چنانکه بادشمنان خویش مبارزه می‌کنی ».

از این جهت «بخل» و «شخ» در مال و ثروت همان اندازه که در منطق اسلام مذموم است به همان اندازه در مورد محاسبه بانفس ممدوح و پسندیده می‌باشد زیرا این عمل متضمن منافع و سود سرشار روحی و اجتماعی و اقتصادی است.

رسول اکرم (ص) به ابوذر فرمود: یا اباذر «کن علی عمرک اشح منك علی درهمک و دینارک»: «ای ابوذر بر عمرت بخیل تر باش تا بر درهم و دینار (یعنی حساب کن که عمر خود را در چه چیز صرف می‌کنی و بچه نحو می‌گذرانی و سعادت و شقاوت، بستگی به آن دارد نه به مال و ثروت).

معنی محاسبه بانفس:

مرحوم فیض (دروانی ج ۱ ص ۶۳) معنی محاسبه بانفس را اینطور بیان می‌کند که

۳ - بحار ج ۷۸ / ۳۵۵

۴ - وافی ج ۳ / ۶۲

نفس خود را مورد بازجویی قرار داده و از او عمل به وظایفی که بمنزله سرمایه اولیه حیات معنوی هرانسانی است بخواهد ، اگر عمل بآنها کرده است سپاسگزار خداوند بوده ، در ادامه آن مصمم تر باشد و اگر آنها را ترک کرده است تدارک آنها را از خودش بخواهد و اگر آنها را ناقص بجای آورده است نفس خود را مکلف بجبران نقص بنماید و اگر مرتکب گناهی شده است او را مورد عتاب قرار دهد و او را مؤاخذه و تدارک آنرا طلب نماید درست مثل تاجری که با شریک خود محاسبه می کند و تادینار آخر با او حساب می کند و بسود و زیان کارش می رسد.

رسول اکرم (ص) خطاب به ابوذر فرمود : ای ابوذر هیچ فردی در زمره متقین نمی باشد مگر این که بانفس خویش محاسبه کند شدیدتر از محاسبه هر کسی با شریک خود تا بداند طعام و آب و لباسش از کجا تهیه شده است آیا از مال حلال است یا حرام ؟ ای ابوذر کسی که ابا ندارد بداند که مال و ثروت را از کجا بدست آمده است خداوند نیز ابا ندارد که او را در در آتش بسوزاند .

آنچه از این روایت بهر احوال استفاده می شود اینست که یکی از نتایج محاسبه با نفس دخول انسان در زمره متقین که حق حکومت دارند و جزو بندگان صالح و خود ساخته ای هستند و آن یکی از مملکات تصدی هر پست و مقام در اداره جامعه توحیدی اسلام و معیار برتری هر فردی بر فرد دیگر است .

* * *

و اما کیفیت محاسبه را امام علی (ع) در پاسخ سؤال مردی چنین فرمود : اگر صبح را شب سپری کردی ساعتی یا حتی لحظه ای با خودت خلوت کن و خطاب به نفس خود بگو ، این روز بگذشت دیگر هرگز بر نمی گردد ، خداوند ترا در مورد این روز سؤال می کند که چکاری انجام دادی ؟ آیا در یاد خدا بودی و او را ستایش کردی ؟ آیا حق مؤمنی را که برگردن تست اداء نمودی و گره مشکل برادرت را گشودی ؟ و یاد پرست سرا و از او بدگویی کردی ؟ آیا مسلمانان را یار و یاور بودی به درد او رسیدی ؟ و برای زندگی دیگر چه توشه ای انداخته ای اگر پاسخ بدهد بخیری و خدمتی بجامعه و یا به فردی انجام داده است خدا را در مقابل آن سپاسگزاری کن و اگر معصیتی انجام داده است در مقابل آن استغفار کن و مصمم بوده عزم راسخ داشته باش که آنها را دیگر نکنی و با درود فرستادن به پیامبر و با پیروی از علی (ع) و سایر رهبران مذهبی و با تصمیم در مورد عمل به مسئولیت های خویش در مورد جامعه اسلامی ، اثر این عمل زشت و ناپسند را از روح خود بزدای (۵)